

Kogestensgruber og jernalderbebyggelse i Vindinge.

Kulturhistorisk rapport til KSE Ejendomme ApS
Udarbejdet af Anne Kirstine Vestergaard
© ROSKILDE MUSEUM

ROSKILDE
MUSEUM

Fig. 1. Det udgravede område i forlængelse af Stålmosevej markeret på kort 25. (© Kort- & Matrikelstyrelsen.)

Indledning

På baggrund af lokalplan 584 Stålmosen, et område ved Stålmosegård, Vindinge (fig. 1), udførte Roskilde Museum i august 2012 en arkæologisk forundersøgelse for byherre KSE Ejendomme ApS. Da det pågældende område ligger op ad en gravplads fra det 4. årh. e. Kr., var det af stor interesse for museet at undersøge arealet nærmere. I forundersøgelsen fremkom bebyggelsesspor og flere kogestensgruber placeret i lange bæltter. Med dette resultat indstilledes området til en arkæologisk nøddudgravning, der blev udført i perioden september 2012–maj 2013.

Topografi, terræn og undergrund

Vindinge ligger omgivet af store områder med grusgravning nord, syd og sydvest for byen, men er ellers omgivet af landbrugsjord. Udgravningsarealet er placeret i den nordlige del af Vindinge, for enden af Stålmosevej, på markerne vest for villakvarteret ved Sandvejen. Landskabet er let kuperet, med udgravningens etape I placeret på en langstrakt sandet højderyg i en højde på 50-60 m.o.h. Jorden har med sin muldtykkelse på omtrent 30-40 cm, været anvendt som landbrugsjord helt frem til udgravningen på stedet. Der er ingen synlige fortidsminder i området, dog har flere fortidslevn fra Vindinges jorder vist en forholdsvis ubrudt bebyggelseskontinuitet helt tilbage fra omkring Kristi fødsel.

Fig. 2. Udgravningsfelterne på ortofoto. Det lange smalle felt er vejtracéet, mod øst ligger grundene 1-8, afbrømt to grunde ad gangen, med grund 1 længst mod syd. Sydvest for vejtracéet ligger grund 10. (© Kort- & Matrikelstyrelsen.)

Resultater

Efter aftale med bygherre blev udgravningsfeltet afrømmet for muld og udgravet over flere omgange. Slutresultatet var et felt på 6785m² med i alt 754 kulturhistoriske anlæg (fig. 2), heraf 372 stolpehuller, 284 kogestensgruber og 11 grøfter. Alle disse anlæg er gravet af fortidens mennesker og er siden opfyldt med affaldslag og muld. Blandt de mange stolpehuller, kunne syv huskonstruktioner udskilles, heraf fire langhuse, to driftsbygninger og et *grubehus* – altså en form for nedgravet værkstedshytte. Henover feltet var desuden nedgravet et jordvarmeanlæg af nyere dato.

Bebyggelsen

Blandt de mange stolpehuller blev syv huskonstruktioner erkendt. Der var fire treskibede langhuse med op til seks sæt tagbærende stolper (hus I, VII, VIII og X), en mindre treskibet driftsbygning med to sæt tagbærende stolper (hus VI), et 4-stolpeanlæg (hus II) og et grubehus (hus XI) (fig. 3-4). Treskibede huse er opbygget således, at det er stolpepar på række, der har båret tagets vægt. De har haft vægge, ofte beklædt med lerklining. Der er da også fundet rester af lerklining i enkelte af stolpehullerne på pladsen. De fleste af langhusene er, som det oftest ses, bygget i en øst-vestlig retning. Dette er også tilfældet her, med undtagelse af hus X, der ligger nordvest-sydøstligt placeret på feltet. Langhusene på pladsen tolkes som anvendt til beboelse.

Fig. 3. Grund 4-7 samt det nordlige af vejtracéet på ortofoto. Huskonstruktionernes estimerede omfang er markeret med gråt, stolpehullerne med farve. Mod nord ses hus II, dernæst hus I, så hus VI og sydligst hus VII. Midt i billedet ses de øst-vestligt gående nedgravninger til jordvarmeanlægget. (© Kort- & Matrikelstyrelsen.)

Fig. 4. Grund 1-2, samt 10 og det sydligste af vejtracéet på ortofoto. Huskonstruktionernes estimerede omfang er markeret med gråt, stolpehullerne og grubehusnedgravningen er markeret med farve. Vestligst ses det øst-vestligt orienterede hus VIII, dernæst det nordvest-sydøstlige hus X og længst mod øst ses hus XI. (© Kort- & Matrikelstyrelsen.)

Udover beboelseshuse ses også to bygninger, der antages at have været anvendt som driftsbygninger: hus II og VI. 4-stolpeanlægget, hus II, er en type bygning, der menes at have været anvendt til opbevaring og tørring af hør og halm, men dets egentlige funktion er ud fra arkæologiske kilder usikker. Hus VI tolkes ud fra dets størrelse som en form for driftsbygning. Grubehuset har som de øvrige bygninger haft et sæt tagbærende stolper, dog er de placeret i hver gavlen. Derudover har gulvet været nedgravet, hvilket er en byggemåde, der ikke er usædvanlig for værkstedshytterne i den yngre jernalder.

På udgravningsfeltet er det ikke lykkedes at erkende hegn, der kan have opdelt bebyggelsen i gårde, dog ligger husene placeret i grupperinger, der kan udgøre mindre gårdsenheder. Nordligst ses hus I, der er C14-dateret til årene omkring år 300 e. Kr.ⁱ. Dette hus skal muligvis tilknyttes den lille driftsbygning, hus II. Midt på udgravningsfeltet ligger hus VII, der ligeledes er C14-dateret til omkring år 300 e. Kr.ⁱⁱ. Hertil kan hus VI muligvis tilknyttes som driftsbygning.

Sydligst ligger langhusene VIII og X, der er dateret til det 9. årh. e. Kr. Disse ligger dog meget tæt op ad hinanden, og det er da muligt, at der er tale om en gård i to faser. Til denne tidlige vikingetidsgård har grubehuset sandsynligvis haft en funktion som værkstedshytte.

Grubehuset er dateret til det 9. og 10. årh. e. Kr.ⁱⁱⁱ, hvilket stemmer overens med de genstande, der er fundet i huset. Her er der tale om genstandstyper, som ofte ses i lignende bygninger fra vikingetiden. Eksempelvis et fragment fra en hvæssesten af skifer samt to genstande, der kan tilknyttes tekstilarbejde, nemlig en skiveformet tenvægt af sandsten, dekoreret med koncentriske cirkler (fig. 5), og et fragment af en vævevægt. Der er i Vindinge tidligere fundet genstande og bebyggelse fra vikingetiden, dog primært længere inde mod Vindinges bymidte. Her skal da

nævnes, at der i grubehuset desuden er fundet affald fra smedning i form af svejseskugler og smedeskel. Herved virker idéen om at opføre en smedje – med den brandfare, som følger med – lidt væk fra den øvrige vikingetids bebyggelse, som en plausibel forklaring på husets, og gårdens, isolerede placering.

Fig. 5. Fund fra grubehuset. Til venstre ses tenvægten med de koncentriske cirkler. Til højre smedeaffald med hhv. svejseskugler og smedeskel. (Foto: Roskilde Museum.)

Grøfter

I søgegrøfterne fra prøvegravningen, samt på flere af grundene, kunne op til 11 større eller mindre grøfter erkendes. Der er ved de tidligere udgravninger på gravpladsen nordfor undersøgt lignende grøfter, hvor de er blevet opfattet som afgrænsninger og en mulig opdeling af gravpladsen. Desværre ligger grøfterne på udgravningsfelterne ikke i et system, der opdeler de forskellige bygninger i gårdenheder, og det har da heller ikke været muligt at datere grøfterne for at finde ud af om, de er samtidige med de øvrige anlæg på pladsen. Derfor er deres funktion stadig uvis.

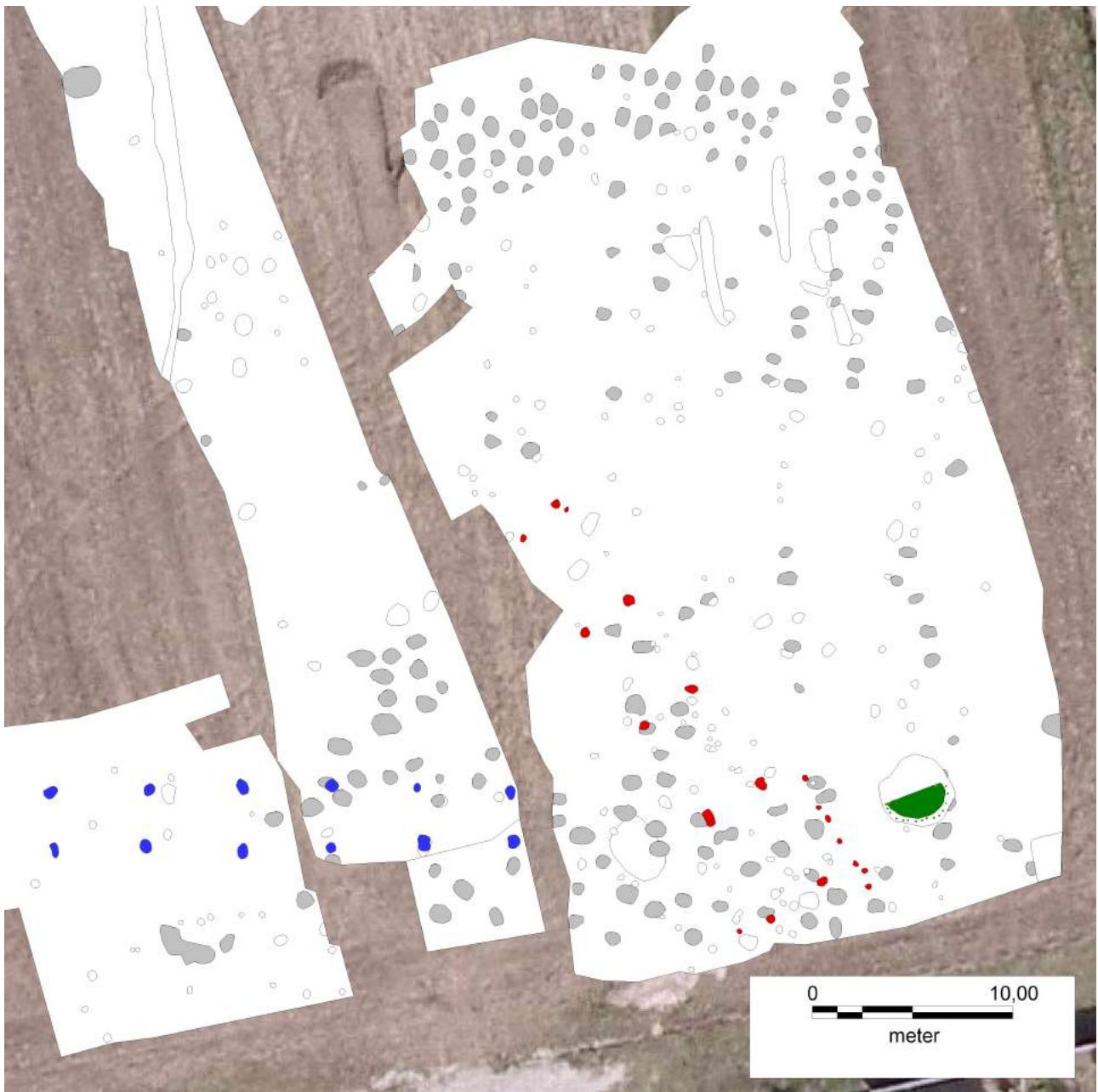

Fig. 6. De to sydligste kogestensgrubebælter på ortofoto. Kogestensgruberne er markeret med mørk grå. De farvede anlæg er huskonstruktionerne. (© Kort- & Matrikelstyrelsen.)

Kogestensgrubefelterne

En stor andel af de anlæg, der blev undersøgt på udgravningen, var de såkaldte kogestensgruber. Det er nedgravninger, som er fyldt med varmepåvirkede sten og trækul. På pladsen ses hele tre grupperinger af disse kogestensgruber. Fælles for alle tre kogestensgrubebælter er, at de alle primært har været nedgravet i pløjelaget, dermed ser vi som arkæologer kun bunden af dem i og med, at man ved udgravninger afgraver mulden helt ned til undergrunden. De to sydligste kogestensgrubebælter består af cirkulære anlæg, der ligger mere eller mindre tilfældigt i forhold

til hinanden (fig. 6). Der er intet synligt mønster i deres nedgravning udover, at de ikke rører hinanden. Dette kan betyde, at de i deres funktionstid har været synlige, hvorved man bevidst har gravet en ny grube et andet sted.

Det forholder sig anderledes med det nordligste kogestensgrubebælte (fig. 7). Dette består af større rektangulære, øst-vest orienterede gruber, der ligger på rækker både i nord-sydlig og i øst-vestlig retning. Et andet interessant træk er, at en af kogestensgruberne er placeret ovenpå et stolpehul fra hus VII. Normalt dateres kogestensgruber til tiden omkring yngre bronzealder-førromersk jernalder med enkelte komplekser til op efter Kristi fødsel. Det interessante ved disse kogestensgrubebælter er, at fem af kogestensgruberne er C14-dateret til romersk jernalder. Med nogen forbehold kan disse dateringer overføres til kogestensgrubebælterne som helhed, hvilket betyder, at det sydligste er fra det 1.-2. årh. e. Kr., og de to øvrige fra det 3.-4. årh. e. Kr.

Fig. 7. Det nordligste kogestensgrubefelt på ortofoto. Kogestensgruberne er markeret med mørk grå. De farvede anlæg er huskonstruktion VII, der stratigrafisk ligger under kogestensgrubebæltet. (© Kort- & Matrikelstyrelsen.)

Kogestensgrubebælternes funktion er ofte omdiskuteret i de faglige kredse. Tolkningerne lyder oftest, som navnet også antyder, at man har anvendt disse anlægstyper til tilberedning af mad. Andre tolkninger, der hyppigt bliver taget op, især i forbindelse med kogestensgruber i større omfang, angår det rituelle aspekt. Det rituelle er dog en svær størrelse at have med at gøre i arkæologi, og det er også tilfældet her, da der hverken er bygninger eller genstande, som tyder på direkte kultisk brug. En nyere tolkning omhandler en mere verdslig brug: ølbrygning. Der blev under udgravningen observeret, at der på flere af de brændte sten sad fastbrændte belægninger på. Disse sten er sendt til Nationalmuseets naturvidenskabelige afdeling til videre undersøgelse.

Fund

Genstandsmaterialet fra udgravningen er relativt sparsomt og består primært af keramik, forkullet korn og fragmenterede dyrekogler. Keramikken er grov, tykvægget, ukarakteristisk og med ganske få rande bevaret. Rande er ellers et af de elementer på et lerkar, som en arkæolog hyppigst bruger til datering. Dog kan keramikens magring, brænding og generelle udseende minde om bopladskeramikken som den kendes fra vikingetiden.

Det anlæg, der var rigest på fund, var grubehuset (hus XI). I husets nederste lag fandtes en del forkullet korn, en fragmenteret vævevægt, en tenvægt, et fragment af en tenvægt, en halv grøn glasperle, smedeaffald, keramik og korroderede jerngenstande (fig. 5). Genstandene er ikke til at typebestemme og datere præcist, men er ikke ualmindelige at finde i grubehuse fra vikingetiden.

Konklusion

Området ved Stålmosegård har været attraktivt igennem betydelige afsnit af forhistorien. De ældste aktiviteter undersøgt på udgravningsfeltet, har foregået i ældre romersk jernalder, omkring det sydligste bælte med kogestensgruber, hvor der er blevet tændt bål og opvarmet sten gang på gang. Den præcise anledning til dette kendes endnu ikke.

Bebyggelsen på pladsen er C14-dateret til yngre romersk jernalder og vikingetid. Husene fra yngre romersk jernalder kan deles op i to mindre gårdsenheder, hver med et beboelseshus og en driftsbygning. Samtidig med, eller umiddelbart efter, har man endnu en gang tændt bål og opvarmet sten, denne gang med hele to forskellige bælte med kogestensgruber.

Sydligst på pladsen ses en vikingetidsgård, muligvis i to faser. Gården består af to langhuse og en værkstedshytte. Genstandsmaterialet herfra kunne tyde på, at der har foregået smedning i større eller mindre omfang. Dette kan muligvis forklare gårdens yderlige placering i forhold til anden vikingetids bebyggelse i området.

Jernalderen i Vindinge

Forud for udgravningerne ved Stålmosegård, var det klart at området lå lige op ad en tidligere undersøgt gravplads fra yngre romersk jernalder. Denne plads er undersøgt over flere omgange, og man har allerede tidligt spekuleret over, hvor den tilknyttede bebyggelse kunne findes. Gravpladsen ligger, ligesom den nyligt undersøgte bebyggelse, på en sandet banke, der strækker sig fra det gamle Vindinge og nordpå. Og umiddelbart øst for villakvarteret omkring Sandvejen er desuden undersøgt et område ved Vindinge Østergård. Her fandtes bebyggelse ligeledes fra romersk jernalder. Det er meget muligt, at de udgravede huskonstruktioner skal knyttes til gravpladsen, og at resten af bebyggelsen knyttet til gravpladsen, har ligget under villakvarteret på den sandede banke imellem Vindinge Østergård og det udgravede område.

Administrative data

ROM 555, stednr. 2.05.12-31, Stålmosegård - etape 1, matr.nr. 24a af Vindinge By, Vindinge sogn, Tune herred, Københavns amt.

Roskilde Museum var ansvarlig for undersøgelsen, og al originaldokumentation opbevares på museet.

KSE Ejendomme ApS afholdt udgifterne til den arkæologiske nødudgravning mv. i sin egenskab som bygherre.

Udgravningens forløb

Før udgravningens opstart, aftaltes det med bygherre, at forløbet skulle foregå over flere omgange. Det pågældende område er altså undersøgt over tre særskilte budgetter. Det arkæologiske arbejde påbegyndtes med afrømning af muld, derefter indmåling og registrering af de fundne anlæg, og indsamling af prøver. Udgravningerne i september til oktober 2012 samt april til maj 2013 forløb uden store problemer. Derimod var udgravningerne i december 2012 samt januar til februar 2013 hårdt ramt af sne og frost, hvilket besværliggjorde og forlængede arbejdet på feltet.

Ved udgravningen deltog stud.mag. Marion Ree, stud.mag. Sigrid Oppland, stud.mag. Sofie Jørgensen, arbejdsmand Niels K. W. Nielsen, arkæolog Bo Jensen, og stud.mag. Ingeborg Sæhle. Den daglige ledelse blev foretaget af stud.mag. Anne K. Vestergaard, mens udgravningsansvarlige var mus.insp. Tom Christensen og mus.insp. Ole T. Kastholm. Opmåling med GPS blev foretaget af mus.insp. Cille Krause, samt stud.mag. Anne K. Vestergaard. Med metaldetektor assisterede Tommy H. Olesen og Carsten Westergaard. Muldafrømningen blev udført af en maskinfører fra M.J. Erikson A/S, samt af bygherres entreprenør på stedet. Ved ekstra muldafrømning assisterede den tidligere lodsejer, Axel Nielsen, med egen maskine.

Udgravningsmetode og dokumentation

Som ved de fleste andre arkæologiske fladeundersøgelser anvendtes en bæltegravemaskine med en 2 m bred rabatskovl til afrømning af feltet. De kulturhistoriske anlæg blev indridset, afmærket og indmålt med GPS og herved georefereret horisontalt i Euref 89 UTM zone 32 og vertikalt i DVR 90. Efter indmåling med GPS blev anlæggene nummereret fortløbende efter anlægsnummereringen på udgravningerne på gravpladsen nordfor, i og med at udgravningen hører under samme journalnummer. Anlæggene blev herefter registreret ved udgravning, fotografering, og indtegning på millimeterkvadreret tegnefolie i målestok 1:10. Der blev taget jordprøver af de tagbærende stolper i husene, samt fra flere af kogestensgruberne. Herfra blev også indsamlet sten med belægninger til videre undersøgelser. Grubehuset blev, grundet mangel på tid, snittet med maskine, og ellers registreret efter normal procedure. Da kogestensgruberne lå højt i pløjelaget, blev de i første omgang prioriteret højt, og mulden blev derfor ikke trukket af til undergrunds niveau i vejtracéets sydlige del. På resten af udgravningen blev mulden afrømmet som normalt.

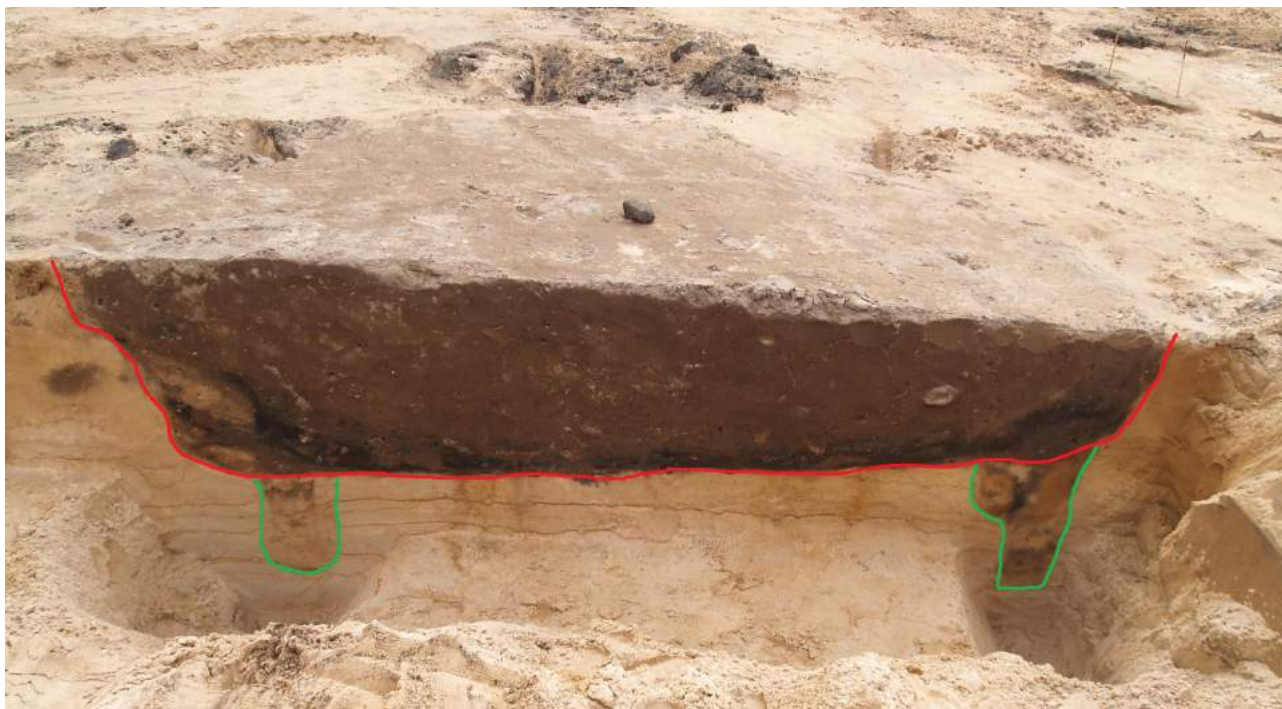

Fig. 8. Snit af grubehuset set fra nord. Med rødt er markeret nedgravningen til gulvet, nu fyldt med kulturlag. De grønne markeringer er de tagbærende stolper der har båret taget. (Foto og tegning: Roskilde Museum.)

Litteratur

Høj, M. 2004: Bygherrerapport for arkæologisk udgravning af gravplads fra 300-tallet. I: *ROMU 2004, Årsskrift fra Roskilde Museum*, s. 180-190.

Jensen, J. 2006: *Danmarks oldtid. Ældre Jernalder 500 f. Kr.–400 e. Kr.* 2. udgave, 1. oplag. Gyldendal.

Kastholm, O. T. 2008: Vindinge Østergård. Gruber fra yngre bronzealder og bebyggelse fra yngre romersk jernalder. I: *ROMU 2008, Årsskrift fra Roskilde Museum*, s. 112-120.

Martens, J. 2001: Koge-gruber i syd og nord – samme sag? I: *Varia 58. De gåtefulle kokegruber*. Red.: Gustafson, L., Heibreen, T. & J. Martens. Kulturhistorisk Museum Fornminneseksjonen. Kokegrupseminaret 31. november 2001. Universitetet i Oslo. Oslo 2005, s. 37-56.

Fig. 9. Axel Nielsen afdækker en grøft med sin maskine. (Foto: Roskilde Museum.)

År	Periode	
1500	Nyere tid	Nyere tid
	Middelalder	Middelalder
1050	Vikingetid	Yngre jernalder
900		
775/800		
530	Germansk jernalder	Ældre jernalder
375		
160	Romersk jernalder	
Kr.f.		
	Førromersk jernalder	
500	Yngre bronzealder	Bronzealder
		V
		IV
1000	Ældre bronzealder	
		II
		I
1700	Senneolitikum	Yngre stenalder
2400	Stridsøksekultur/ Enkeltgravskultur/ Mellemneolitikum B	
2800	Tragtbægerkultur/ Mellemneolitikum A	Grubekeramisk kultur
3200	Tragtbægerkultur/ Tidlig neolitikum	
3900	Ertebøllekultur	Ældre stenalder
5400	Kongemosekultur	
6800	Maglemosekultur	
9000	Ahrensburgkultur	
10.000	Brommekultur	
11.500	Federmesserkultur	
12.000	Hamburgkultur	

ⁱ C14-dateringen er udført af Lunds Universitet. Hus I: Prøve-nr. LuS 10685: 1780±40BP, kal. 130-350 e. Kr. (95,4% sikkerhed). Prøve-nr. LuS 10686: 1670±40BP, kal. 250-435 e. Kr. (90,6% sikkerhed). Prøve-nr. LuS 10687: 1695±40BP, kal. 245-420 e. Kr. (95,4 % sikkerhed). Højeste nøjagtighed inden for 2σ er valgt.

ⁱⁱ C14-dateringen er udført af Lunds Universitet. Hus VII: Prøve-nr. LuS 10688: 1765±40BP, kal. 205-385 e. Kr. (83,2% sikkerhed). Højeste nøjagtighed inden for 2σ er valgt.

ⁱⁱⁱ C14-dateringen er udført af Lunds Universitet. Hus XI: Prøve-nr. LuS 10695: 1095±40BP, kal. 865-1025 e. Kr. (94,4% sikkerhed). Prøve-nr. LuS 10696: 1170±40BP, kal. 765-975 e. Kr. (95,4% sikkerhed). Højeste nøjagtighed inden for 2σ er valgt.